

DOI: 10.36719/2663-4619/59/22-25

Kəmalə İbrahim qızı Əliyeva
Lənkəran Dövlət Universiteti
k.aliyevaugur@gmail.com

KIÇIK MƏKTƏBLİ YAŞLI AUTİZMLİ UŞAQLARA SOSIAL BACARIQLARIN ÖYRƏDİLMƏSİNİN PEDAQOJİ ƏSASLARI

Xülasə

20-ci əsrin əvvəllərində psixi inkişaf baxımından yaşlılarından geri qalan uşaqlara sosial bacarıqların öyrədilməsi inkişaf etməyə başladı. Bunun ardınca bir sıra yanaşmalar yarandı ki uşaqların bu səpgidə inkişafı üçün əvəzsiz rol oynadı. Kiçik məktəbli yaş dövründə autizmlə uşaqlara sosial bacarıqların öyrədilməsi uşaqların cəmiyyətə inteqrasiya olunması üçün olduqca vacibdir. Təhsil prosesində akademik biliklərə yiyələnmə ilə yanaşı sosial bacarıqların da öyrədilməsinin yanaşı tədris olunması bu uşaqların cəmiyyətdə asılı olmadan yaşaya bilmələri, sosial normalar çərçivəsində hərəkət edə bilmələri üçün vacibdir. Məqalədə müxtəlif nəzəri istiqamətlərə əsaslanaraq sosial bacarıqların öyrədilməsinin izahı verilmişdir. Bu isə sosial bacarıqların öyrədilməsini asanlaşdırır.

Açar sözlər: *sosial bacarıq, sosial öyrənmə, birbaşa öyrənmə, öyrənmə nəzəriyyələri, sosial performans, autizm, kiçik məktəbli yaş dövrü*

Pedagogical principals of teaching the social skills to little school aged autistic children

Summary

The article called "Pedagogical principals of teaching the social skills to little school aged autistic children" deals with the ways of teaching social skills to the children with Autism Spectrum Disorder. In the beginning of 20th century teaching the social skills to the children who fell behind their peers in terms of psychological development began to improve. Following this, some approaches appeared and played a significant role in the development of children in this regard.

In education process, besides possessing academic knowledge, teaching social skills is important for these children to be able to live independently (without dependence on anyone) in the society and behave in the frame of social norms. The explanation of learning social skills is noted, based on different theoretical aspects in the article and this facilitates teaching process of social skills.

Key words: *social skills, social learning, direct learning, learning theories, autism, little school age period, social performance*

İnsan həyata gəldiyi gündən digər insanlarla bərabərdir və yaşadığı həyatı onlarla bölüşməkdədir. Məşhur amerika psixoloqu S.Sullivan "Şəxsiyyətlərə münasibətlər nəzəriyyəsinə" də qeyd edir ki, insan münasibətlər sistemində yer alır və bu münasibətlər onun şəxsiyyətinin inkişafına təsir edir. Həmçinin bildirir ki, insanı digər insanlar öz münasibəti ilə xəstə edir və onun sağalması üçün münasibətlər sisteminin olması lazımdır. Bu baxımdan sosial mühitin və münasibətlər sisteminin istər uşaqların, istərsə də yaşlıların həyatı üçün əhəmiyyəti böyükdür.

Cəmiyyətdə insanlar arasında müxtəlif fərqliliklərin olması təbiidir. Belə ki insanlar arasında fiziki, zehni qabiliyyətlərdə fərqlər özünü göstərə bilər. Bu fərqlər bəzən bu insanları etiketləyir və digər insanlar tərəfindən qəbul olunmur. Müəyyən yetərsizliklə doğulmuş və ya bu yetərsizliyi sonradan qazanmış şəxslərin cəmiyyət tərəfindən qəbul olunması üçün uşaq dövründən düzgün maarifləndirmə işinin aparılması vacibdir. Buna görə də həm məktəbəqədər müəssisələrin, həm də məktəblərin bu işdə rolu əvəzsizdir. İnkluziv təyinatlı siniflərdə təhsil alan müxtəlif yetərsizliyi olan uşaqlardan biz xüsusilə autizmlə uşaqların sosial bacarıq öyrənməsindən bəhs edəcəyik.

Məlumdur ki, təlimin əsas məqsədlərindən biri şagirdləri vətəndaş olaraq yetişdirmək, onları cəmiyyətə hazırlamaq, müstəqil ola bilmələrinə yardım etməkdir.

Müstəqil yaşaya bilmək bacarıqları müxtəlif cür qruplaşdırılır. Əsasən Deverin klasifikasiyasına nəzər salacağıq. O, əsasən aşağıdakı qruplaşmadan bəhs edir. Bunlar şəxsi gigeyinə, şəxsi inkişaf, ev, ictimai həyat, boş vaxtları dəyərləndirmə və səyahət etmə bacarıqlarıdır. Şəxsi gigeyinə və şəxsi inkişaf bacarıqlarında- özünə qulluq bacarıqları, yaşlıları və ailəsi ilə münasibət qura bilməsi üçün olan bacarıqları yer alır. Bu bacarıqları öyrətməyi hədəf olaraq seçmişsə bu zaman autizmlə uşağın yaşı mütləq nəzərə alınmalıdır. Bu bacarıqları valideyn təkbaşına öyrətməkdə bir o qədər də uğurlu olmaya bilər. Buna görə də yaxşı olar ki, uşaqları 3-6 yaş da məktəbəqədər təhsil müəssisələrinə yönləndirsinlər. Belə olduqda pedaqoji

heyət bu uşaqları digər yaşlıları ilə qaynaşdıracaq və metodik yollarla onlara təsir edəcəkdir. Bu dövrdə pedaqoq hədəf olaraq tək başına yemək yemə, yaşlıları ilə münasibətə girə bilmə, gözləmə kimi bacarıqları hədəf seçə bilər. Kiçik məktəbli dövründə bunun davamı olaraq pedaqoq səliqəli olma (geyim və məktəb ləvazimatları), sırasını gözləmə və s. bacarıqları əlavə edə bilər. Ev və ictimai həyat alt qrupunda uşağa məktəbəqədər yaş dövründə paylaşma, qaydalara tabe olmaq əsas bacarıq ikən, kiçik məktəbli dövründə bu bacarıqların davam etdirilməsi ilə yanaşı əlavə olaraq oyun qaydalara tabe olma, etiket qaydalarını bilmə və s əsasdır. İş və peşə bacarıqları alt qrupunda məktəbəqədər yaş dövründə uşaqlar peşələri öyrənməli, onlarla bağlı rollu oyunları oynamalı, kiçik məktəbli dövründə artıq mənimsəmiş olduğu rolların qoyduğu qaydalara əməl etməyi, fikrini bildirməyi öyrənməlidir. Boş vaxtlarını idarə etmə bacarıqlarında özü özünü məşğul etməyi, oyunu davam etdirməyi, kiçik məktəbli dövründə isə yarışmağı, uduzmağı və udamağı bacarmalıdır. Səyahət etmə bacarıqlarında isə pedaqoq hədəf olaraq uşaqlara kiçik qruplar halında gəzməyi, müəllimdən uzaqlaşmamağı və s bu kimi bacarıqları, kiçik məktəbli dövründə isə daha böyük qruplarla gəzintini, müxtəli ictimai yerlərdə qaydalara əməl etməyi hədəf olaraq qoymalıdır. Bütün bu bacarıqların öyrədilməsi zamanı pedaqoq xüsusilə uşağın ümumi inkişafını nəzərə almalıdır. Bura nitq, koqnitiv inkişaf, akademik bacarıqlar və s. nin bütünlükdə vəziyyəti daxildir.

Bildiyimiz kimi autizmlə uşaqlar bir çox hallarda təhsil alsalar belə həyatları boyu başqalarından asılı olaraq qalır və cəmiyyətə inteqrasiya ola bilmirlər. Bunun üçün də bu uşaqların təlim proqramları sadəcə akademik bacarıqların öyrədilməsi ilə kifayətlənməməli, sosial bacarıqların öyrədilməsi ön plana çəkilməlidir. Bunun sayəsində bu uşaqlar cəmiyyətə inteqrasiya olunacaq, digər yaşlıları ilə uyum içərisində yaşayacaq. Öyrəndiyi bilgiləri tətbiq etməyi biləcək, bunun nəticəsində də müstəqil olmağı öyrənəcək və cəmiyyətlə qaynaşaraq yaşayacaq.

Əvvəllər dərslilər daha çox akademik bacarıqların öyrədilməsi istiqamətində dizayn olunurdu. Hal hazırda sevindirici haldır ki, dərslilərdə müxtəlif layihələrin hazırlanmasına yer verilir, diyarlılığın artırılması üçün müxtəlif mətnlər və şəkillərlə ədəbiyyatlar zənginləşdirilib. Layihələr aktiv fəaliyyətə təşviq etdiyi üçün pedaqoq uşaqlara ümumi tapşırıq verir və onların birgə fəaliyyətini təmin edir. Bu həm müxtəlif yetərsizliyi olan uşaqlar üçün, həm də tipik uşaqlar üçün olduqca vacib addımdır. Bunun sayəsində onlar müxtəlif yetərsizliyi olan digər uşaqları qəbul edir, onlarda empatiya qurma bacarığı formalaşır, yardım etməyi, paylaşmağı öyrənir və beləliklə cəmiyyətə yararlı, diyarlı şəxsiyyətlər yetişir. Dərslər bu səpgidə qurulmadıqda isə akademik bacarıqlara yiyələnən müxtəlif yetərsizlikli uşaqlar cəmiyyətə inteqrasiya oluna bilmədən təhsillərini başa vururlar və aldıkları bu təhsil isə onlara yardım etmiş olmur.

Uşaqlara yanaşmanı sadəcə yetərsizliklərinə görə qruplaşdırmamalıyıq. Beləki, bir sinifdə iki autizm sindromlu uşaq ola bilər. Amma onların autizmlə olması o demək deyil ki, onlara yanaşma eyni şəkildə olmalıdır. Onlardan biri daha çox içinə qapanıq, davranış pozuntulu, toxunulmağı sevməyən və s. başqa xüsusiyyətlərə sahib ola bilər. Bu cəhətlər pedaqoqlar tərəfindən nəzərə alınmalıdır.

Sosial bacarıqların öyrədilməsində bir sıra anlayışlar var. Onlardan bəzilərinə nəzər salaq. Sosial təsir anlayışı - uşağın başqaları tərəfindən necə görüldüyüdür (sevincli, mədəni, müstəqil, özünə inamlı, aqressiv və s). Yeni insanın başqaları üzərində yaratdığı təsirdir.

Sosial bacarıqlar 3 alt tiptən əmələ gəlmişdir. Bunlar aşağıdakılardır: şəxslərarası davranışlar, özü ilə əlaqəli davranışlar, vəzifə ilə əlaqəli davranışlar. Şəxslər arası davranışlara - ünsiyyət bacarıqları, oyun oynama, iş birliyi qura bilmə bacarığı aiddir. Özü ilə əlaqəli davranışlara- hislərini ifadə etmə, etiket qaydaları və özünə yönəlmiş müsbət fikir əmələ gətirmək bacarığı daxildir.

Vəzifə ilə əlaqəli davranışlara ona verilən tapşırıqlara məsuliyyətli olmaq, təlimatları dinləmək və yerinə yetirmək bacarıqları aiddir.

Sosial bacarıqlar uşağın sosial mühitdə müsbət sosial nəticələr əldə etməsinə kömək edən öyrənilmiş davranışlardır. Hər hansı bir sosial bacarığın tətbiqi üçün bir dən çox davranış sərgiləməliyik. Bunlar sosial davranışlardır. Məsələn, salamlaşma sosial bacarığını əmələ gətirən bir çox sosial davranışlar vardır. Beləki burda göz kontaktı qurma, əl sıxma və s. salamlaşma bacarığının alt davranışlarıdır. Yəni bir neçə sosial davranış bir sosial bacarığı əmələ gətirir.

Asher və Hymelə görə əgər uşaq yaşlıları tərəfindən qəbul olunursa demək o, sosial bacarıqlara sahibdir. Əgər uşaq yaşlıları tərəfindən qəbul olunmursa demək ki, o, sosial bacarıqlara sahib deyil.

Sosial bacarıqların yetərsizliyi iki formada üzə çıxır. Bəzi şagirdlər sosial bacarıqları öyrənə bilmir, bəziləri isə öyrəndiklərini lazım olan vəziyyətlərdə tətbiq edə bilməməkdədirlər. Gresham sosial bacarıqdakı yetərsizlikləri 4 qrupa bölmüşdür. Bunlar aşağıdakılardır: Bacarıq yetərsizliyi, performans yetərsizliyi, özünü kontrol edə bilmə yetərsizliyi, bacarığı tətbiq edə bilmə yetərsizliyi.

Bacarıq yetərsizliyi- hər hansı bir bacarığın yetərsiz olub olmamasını müəyyən etmək üçün o bacarığın daha əvvəl olub olmamasını müəyyən etmək lazımdır. Beləki uşaq yaşlıları ilə oynaya bilmirsə demək ki, bu

davranışa sahib deyil və bu davranış yetərsizliyi özünü əvvəllərdə göstərmişdir. Bacarıq yetərsizliyi məşhur psixoloq A.Banduranın Sosial öyrənmə nəzəriyyəsinə əsasən öyrənmə əksikliyi olaraq bildirdiyi vəziyyətdir.

Performans yetərsizliyi - uşaqlarda performans yetərsizliyinin olub olmamasını onu müşahidə edərək bilmək olar. Beləki ola bilər ki, uşaq bir ortamda istənilən davranışı icra edə bilər, buna bənzər digər ortamda isə bu davranışı icra edə bilmir. Bu performans yetərsizliyidir. Məsələn, uşaq evdə rahatlıqla istəklərini bildirir, amma məktəbdə buna heç bir təşəbbüs göstərmir. Bu performans yetərsizliyidir. Müxtəlif səbəblərdən qaynaqlana bilər. Ola bilər ki uşaq bu mühitlə yenicə qarşılaşır və nə edəcəyini bilmir yəni davranışı ümumiləşdirə bilmir. Ya da uşaqlarda motivasiya əksikliyi vardır. Hər iki halda pedaqoq uşağa yardım etməli, uyğun yolla performans yetərsizliyini aradan qaldırmalıdır.

Özünü kontrol etmə yetərsizliyi - uşaq emosional reaksiyalarının artması səbəbi ilə bacarıq öyrənmə bilmir. Beləki müxtəlif səbəblərdən aqressivliyin artması və ya autizmlə uşaqlarda sıx qarşılaşdığımız gülmə krizlərini misal gətirə bilərik. Bu davranışlar uşağa sosial bacarıqların öyrənilməsinə mane olacaq və yaşdaları tərəfindən kənarlaşdırılacaqlar.

Bacarığı nümayiş etdirməyə çətinlik - özünü kontrol etmə bacarığına bənzərsə də fərqli anlayışlardır. Əvvəlcə fərqi izah edək. Özünü kontrol etmədə emosional artışı səbəbi ilə bacarığı öyrənmək mümkün olmur. Bacarığı nümayiş etdirməyə isə emosional artışı səbəbi ilə öyrənilmiş davranışı sərgiləmək mümkün olmur. Beləki uşaq başqalarından yardım istəmə bacarığını öyrənib və müxtəlif vaxtlarda bu davranışı icra edib. Amma hal hazırda emosional artışı səbəbindən davranışı icra edə bilmir.

Sosial bacarıq yetərsizliyinin formasını təyin etdikdən sonra pedaqoq hədəf proqram hazırlasa daha effektiv olar. Məsələn, deyək ki, uşaqlarda bacarıq yetərsizliyi varsa bu zaman uşağa model olma, davranışı təkrar etdirmə kimi yollardan istifadə etmək olar. Özünü kontrol etmə yetərsizliyi varsa uşağa hislərin idarə edilməsini, rahatlaşdırma texnikalarını və s. öyrətmək olar. Uşağın hansı sosial bacarıqlarda yetərsiz olduğunu müəyyən etmək üçün uşağı dəyərləndirmək lazımdır.

Sosial bacarıqların dəyərləndirilməsi üçün əsasən iki yoldan istifadə edilir. Formal və informal metod.

Formal metoda standart testlər, sosiometrik vasitələr aiddir. Informal metoda isə əsasən müşahidə etmək, onunla görüşlərin keçirilməsi aiddir.

Davranışların müşahidə edilməsi - uşağı təbii ortamlarda müşahidə etmək və ya təbii ortama bənzər situasiyalar yaradaraq uşağı müşahidə etməkdir. Bunun sayəsində uşaq üçün daha vacib bacarıqların siyahısı hazırlana bilər hansı ki, bu bacarıqların olmaması onların gündəlik həyatını daha da çətinləşdirir.

Davranış dəyərləndirmə ölçüləri - uşağın ən yaxını tərəfindən əvvəlcədən tərtib olunmuş sualların cavablandırmasıdır. Bu daha çox müşahidə yolu ilə dəyərləndirmə mümkün olmadıqda aparılır. Bilirik ki, müşahidə yolu ilə aparılan dəyərləndirmə uzun vaxt alır və bunu həmişə icra etmək mümkün deyil. Ona görə də davranış dəyərləndirmə ölçülərindən istifadə daha praktikdir.

Dəyərləndirmədən sonra əldə edilən məlumatlar pedaqoqa uşağa hansı şəkildə yanaşacağı, onun üçün daha vacib olan davranışların seçilməsini təmin edəcək. Bildiyimiz kimi autizmlə uşaqlar diqqətə həssas, ayırd etmə, ümumiləşdirmə kimi bacarıqlarında yaşdalarından geri qalırlar. Sadəcə proqramı tərtib etmək kifayət deyil, proqram elə tərtib olunmalıdır ki, işlənildikdən sonra nəticə alınsın.

Əgər sosial bacarıq yetərsizliyinin bir səbəbi uşağın idrak proseslərinin, emosional iradi sferasının inkişafındakı geriliklədirsə, digər səbəbdə ənənəvi yaxınlaşmadır. Bildiyimiz kimi bu uşaqlar əvvəllə daha çox yaşdalarından kənarlaşdırılır və ümumtəhsil məktəblərinə buraxılmırdılar. Bu səbəbdən də onlarda sosial bacarıqların öyrədilməsi üçün mühit və nümunə olmurdu. Bütün bunlar isə bütünlükdə onların cəmiyyətə inteqrasiya olunmasına mane olur.

Tarixi nöqtəyi nəzərdən baxdıqda sosial bacarıqların öyrədilməsinin başlanğıcı 1917-ci ildə Beerynin çalışması ilə qəbul edilir. Daha sonra 1930-cu ildə inkişaf psixologiyasının inkişafı ilə əlaqədar bu sahəyə maraq daha da artmış və ciddi araşdırmalar edilmişdir. İkinci dünya müharibəsinin başlanması ilə əlaqədar olaraq bu mövzudakı araşdırmalar sənədlənmişdir. Müharibədən sonra isə 1958-ci ildə Wolpe emosional və zehni sağlamlıq arasında vacib bir əlaqənin olduğunu bildirmişdir. O, psixiatrik pozuntuları olan xəstələrin şəxsiyyətlərarası münasibətlərini müsbət yöndə inkişaf etdirmək üçün proqramlar hazırlamışdır. Daha sonrakı illərdə araşdırmaçılar müxtəlif yetərsizlikləri (əqli, fiziki və s) olan şəxslərə akademik bacarıqlar qədər sosial bacarıqların öyrədilməsini vacib hesab etmişlər və bunun üçün proqramlar tərtib etmişlər.

Sosial bacarıqların öyrədilməsində ən təsirli yollardan biri davranışçı nəzəriyyə olan Operant öyrənmə nəzəriyyəsidən istifadə etməkdir. Beləki mükafata əsaslanaraq uşağın davranışları möhkəmləndirilir, öyrənmə nəticəsində alışma yaranır və istənilən davranış ümumiləşir. Məsələn, uşaq üçün öyrənməyə uyğun mühit yaradılır, uşaq istənilən davranışı edən kimi mükafatlandırılır, orqanizm mükafatı əldə etmək üçün yenidən istənilən davranışı edir və beləliklə öyrənmə baş verir. Sosial bacarıqların öyrədilməsində operant öyrənmə nəzəriyyəsidən başqa, sosial öyrənmə, koqnitiv inkişaf nəzəriyyələrindən də istifadə etmək olar. Bu uşağın ümumi vəziyyəti dəyərləndirilərək seçilsə daha məqsədəuyğun olar.

Bəzi araşdırmaçılar isə birbaşa öyrənmə, iş birliyinə dayanan öyrənmədən istifadə etməyi daha məqsədəuyğun hesab edirlər. Birbaşa öyrənmə nədir? Birbaşa öyrənmə metodunun inkişaf etdirilməsində S.

Engelmanın rolu əvəzsizdir. O, bu metodu xüsusi qayğıya ehtiyacı olan uşaqlar üçün inkişaf etdirmişdir. Bu metodda öyrətmə planı tərtib olunur, sinif və materiallar öncədən hazırlanır, şagirdə veriləcək mükafatlar əvvəlcədən bəirlənir. Bu metod müəllim mərkəzli metoddur. Buradakı əsas düşüncə - bütün uşaqların öyrədilə biləcəyi və prosesin əvvəlcədən səhfsiz qaydada hazırlanmalı olduğudur. Birbaşa öyrətmə metodunun məqsədi hər hansı bir bacarığı öyrətdiyimiz zaman istifadə etdiyimiz yardımları mərhələli olaraq geri çəkməklə şagirdi yardımdan asılı olmaqdan qurtarmaqdır. Birbaşa öyrətmənin mərhələləri aşağıdakılardır. Model olma, davranışların təkrar edilməsi, davranışların ümumiləşdirməsi.

Model olmada - tapşırıqla bağlı məlumat verilir, davranış nümunə olaraq göstərilir. Misal, müəllim dairəni rəngləyir və bunu sözlü olaraq izah verir. Davranışların təkrar edilməsində isə model olduqdan sonra tapşırıq etmək mərhələli olaraq şagirdə tapşırılır. Uşaq üçün öyrəndiyi davranışı təkrar etməsi üçün şərait yaradılır. Davranışların düzgün icrası zamanı isə bunun bildirilməsi vacibdir. Bu geri bildirimlər uşağın öyrənməsini möhkəmləndirəcək. Əgər şagird öyrənmədə çətinlik çəkirsə yenidən əvvəlki mərhələyə model olmaya qayıdırıq. Üçüncü mərhələdə isə şagird tapşırığı müstəqil icra etməlidir. Uşaq öyrəndiyi tapşırığı müxtəlif zamanlarda və məkanlarda icra etməlidir. Əgər bunu bacarmazsa öyrənmənin yetərli olmadığı düşünüləcəkdir.

Sosial bacarıqların öyrədilməsi şagirdlərin yaşına və psixi inkişaf göstəricilərinə əsasən dəyişir. Kiçik məktəb yaşı dövründə salamlama, kömək istəmə, problem çözmə bilmə bacarıqları əsas olduğu halda, yeniyetməlik dövründə qarşılıqlı söhbət edə bilmə, söhbət sırasında hislərini ifadə edə bilmə bacarıqları əsasdır. Bu sosial bacarıqları öyrənən yeniyetmə bu dövrdə problem davranış olaraq qarşılaşdığımız cinsi enerjini idarə edə bilməmək probleminə qurtulmuş olur.

Qarşıya hədəf qoyduğumuz istənilən sosial bacarığı öyrədərək öyrədilən sosial bacarığın davranış analizi edilməlidir. Yəni bu bacarığı əmələ gətirən davranışlar müəyyən edilməli, uşağa tək tək bu davranışlar öyrədilməlidir. Məsələn, salamlama bacarığında göz kontaktı qurma, əl sıxma, hal əhval tutma. Bu davranışların hər biri uşağa öyrədilir və uşaq istənilən mühitdə bunu icra edə bilirsə davranışı öyrənmiş hesab olunur. İstənilən yaşda sosial bacarıq öyrədilməsi zamanı pedaqoq ailəni də prosesə qoşmalı, müxtəlif tapşırıqlar verərək ümumiləşdirmə bacarığını inkişaf etdirməlidir.

Qarşıya sual çıxır. Sosial bacarıqları bütün autizmlə uşaqlara öyrətmək mümkündürmü? Bunun üçün ön şərtlər var. Beləki uşağın nitqi olması, təqlid bacarıqlarını öyrənmiş olması əsas məsələlərdəndir. Bu halda sosial bacarıqların öyrədilməsi prosesi asanlaşır.

Nəticə

Bütün yuxarıda deyilənləri nəzərə alaraq qeyd etmək lazımdır ki, autizmlə uşaqlara sosial bacarıqların öyrədilməsi xüsusi səy tələb edir. Çünki autizmlə uşaqların başlıca xüsusiyyətlərindən bəhs edərkən qeyd edilirdi sosial bacarıqların yetərsizliyi, ünsiyyət qurma bacarıqlarının zəifliyi ön plandadır. Bu səbəbdəndə onların təlim proqramında sosial bacarıq öyrədilməsi xüsusi yer almalıdır. Pedaqoji ustalıqla tərtib olunmuş fərdi proqramın köməkliliyi ilə autizmlə uşaqlara sosial bacarıqların öyrədilməsi mümkün olur.

Problemin aktuallığı: Autizmlə uşaqlara təlim prosesində sosial bacarıqların öyrədilməsinin müxtəlif metodlarla izahı xüsusi aktuallıq kəsb edir.

Problemin yeniliyi: Məqalədə autizmlə uşaqların təlim prosesində sosial bacarıqların öyrənilməsində istifadə olunan ənənəvi və müasir metodların istifadəsi vurğulanmışdır.

Problemin praktik əhəmiyyəti: Məqalə autizmlə uşaqlarla məşğul olan psixoloq, pedaqoq və defektoloqlar üçün olduqca əhəmiyyətlidir. Məqalədə praktik bilgilərə yer verilərək, məqalədən istifadə asanlaşdırılmışdır.

Ədəbiyyat

1. Ə.Qədirov Yaş psixologiyası Bakı, Maarif nəşriyatı 2002.
2. İ.Çifci, B.Sucuoğlu Bilişsel sürec yaklaşımı ilə sosial beceri öğretimi. 8. baskı, Kök yayıncılık, Ankara 2012.
3. A.Tazebay, M.Şahin Destek eğitim. 2. baskı, Kök yayıncılık, Ankara 2012.
4. Ç.Özbey Otizmlə çocukları birlikde eğitim. İnkilap, İstanbul 2011.
5. İ.Dikmen Özel eğitim 6. baskı, Pegem Akademi Ankara 2012.

Rəyçi: prof. L.N.Qasımova

Göndərilib: 11.10.2020

Qəbul edilib: 13.10.2020